

تأثیر وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس

mohamad_khaledian22@yahoo.com

محمد خالدیان / مربی گروه روان‌شناسی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران

فاطمه‌سادات رحیمی / دانشجوی دکتری مشاوره پردیس بین‌المللی ارس، دانشگاه تهران

علی محمدپناه / دانشجوی دکتری علوم سیاسی مسائل ایران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه، ایران

دریافت: ۱۳۹۷/۱۲/۱۵ - پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۰۲

چکیده

هدف این پژوهش، تأثیر وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی، سلامت روان و عزت نفس در دانشجویان است. این پژوهش، نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر عضو بسیج دانشجویی دانشگاه پیام‌نور واحد قروه در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵ بود. حجم نمونه، ۳۰ نفر از دانشجویان با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد و به صورت تصادفی به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند. گروه آزمایش، ۹ جلسه وصیت‌نامه شهدای استان کردستان به صورت گروهی بر اساس کتاب وصیت‌نامه کامل شهدا را دریافت کردند، اما گروه کنترل در کلاس‌ها و جلسات حضور نداشتند. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسش‌نامه ۲۴ سؤالی هوش معنوی کینگ و پرسش‌نامه ۵۸ سؤالی عزت نفس کوپر اسمیت استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. نتایج نشان داد که میانگین نمرات هوش معنوی و عزت نفس در پس‌آزمون گروه آزمایش به طور معناداری از میانگین نمرات پس‌آزمون در گروه کنترل بالاتر است. یافته‌ها حاکی از این است که وصایای شهدا بر بهبود و افزایش هوش معنوی و عزت نفس دانشجویان مؤثر می‌باشد. همچنین، وصایای شهدا می‌تواند در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و فداکاری مؤثر است.

کلیدواژه‌ها: وصایای شهدا، فرهنگ ایثار و شهادت، هوش معنوی، عزت نفس.

ایثار و شهادت، به‌عنوان یک فرهنگ متعالی در زمره‌ی عالی‌ترین مفاهیم الهی و نتیجه‌ی والاترین ارزش‌هایی است که یک انسان متعهد می‌تواند به آن مقام دست یابد. این مفاهیم اثرگذار و حرکت‌آفرین، می‌توانند فضای یک جامعه را به صورت گسترده تحت تأثیر قرار داده، والاترین برکات را به همراه داشته باشند. حقیقت این است که اگر رشادت‌ها و خدمات شهدا و ایثارگران به خوبی برای مردم تبیین گردد و به قالب‌های کلیشه‌ای و بیان‌های ژورنالیستی محدود نگردد، بیشترین و بهترین نتایج را به همراه خواهد داشت. تقویت باورهای دینی و ملی که امروزه جزء اصلی‌ترین مسائل اعتقادی و فرهنگی به حساب می‌آید و در شمار مهم‌ترین وظایف ماست، از جمله مواردی است که با معرفی و تعمیق شخصیت، منزلت، عقاید و آرمان‌های ناب آن بزرگواران در سطحی فراگیر تحت تأثیر قرار می‌گیرد. از این رو، همه‌ی ما مدیون شهداء و ایثارگران بوده و یکی از روش‌هایی که می‌توان ادای دین نمود، شناساندن همه‌جانبه‌ی آنان بر نسلی است که شهداء و مسیری را که در آن ممارست داشته‌اند، به خوبی درک نکرده‌اند.

بنابراین، نباید فراموش کرد که فرهنگ ایثار و شهادت دربردارنده‌ی آثار و برکات بزرگی است که به شکل مستقیم و غیرمستقیم جامعه‌ی ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ چرا که ایثار و شهادت، یکی از غنی‌ترین گنجینه‌های فرهنگ اسلامی است که جلوه‌های اعجاب‌انگیز آن در طول سال‌های انقلاب و دفاع مقدس به روشنی آشکار گردید و شگرف‌ترین و عظیم‌ترین صحنه‌های از خودگذشتگی انسان‌ها در آن تبلور یافت. اما مسئله‌ی اساسی در این زمینه، این است که چنین گنج گران‌بهایی را نمی‌توان با نگرش‌های سطحی و روش‌های صوری کارآمد ساخت و آن را انتقال و یا اشاعه داد. در نتیجه، ضرورت توجه به فرهنگ ایثار و شهادت و ترویج آن در جامعه و مشاهده‌ی آثار و کارکردهای مثبت آن، در گرو داشتن باور عمیق و اندیشه‌ی بلند است که باید چنین تفکری را با سازوکارهای مناسب به صورت عمیق در بین مردم نهادینه ساخت. روشن است که شناسایی راه‌ها و اتخاذ شیوه‌هایی که بتواند این فرهنگ را به بهترین شکل ممکن در جامعه مطرح سازد، طبعاً نیازمند بررسی دقیق، همه‌جانبه و مستمر است و یقیناً دست‌اندرکاران این حوزه، باید به این مسئله توجه جدی داشته باشند؛ چرا که عمل به این وظیفه خطیر در نهایت منجر به بیداری و آگاهی جامعه، نسبت به مقوله‌ی ایثار و شهادت خواهد شد و حتی با توجه به فرهنگ غنی اسلامی ایرانی و اعتقاد راسخ مردم به توصیه‌ها و وصایای شهدا و تأثیر این وصایا بر مؤلفه‌های مثبت و همه‌جانبه‌ی زندگی، می‌تواند نقش مهمی در ارتقا سطح زندگی افراد ایفا کند.

مؤثرترین راهکارهای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه‌ی فرهنگ متعالی، ایثار و شهادت، با اندیشه‌ها، الگوهای اخلاقی و رفتاری منبعث از قرآن، روایات و احادیث، نیازمند شرایط و فضای مناسبی است تا مورد تأمل و شناخت صحیح همه‌ی اقشار مردم در سطوح مختلف جامعه قرار گیرد و با اقبال حداکثری روبرو گردد.

جنگ عراق علیه ایران، مدتی کوتاه پس از انقلاب بر نظام اسلامی ایران تحمیل شد. نظامی که مبتنی بر اسلام بود. بنابراین، تفکرات و ایدئولوژی اسلامی، وجه غالب آن بود و احساسات و باورهای رزمندگان ایرانی تحت تأثیر این ایدئولوژی قرار داشت. منظور از «ایدئولوژی»، دسته‌ای از عقاید عمومی است که از لحاظ اجتماعی بین

گروهی از مردم وجود دارد؛ گروه‌هایی که اعضای آنها اهداف مشترکی دارند، یا با مسائل مشترکی روبرو می‌شوند و مجموعه عقایدی را به اشتراک می‌گذارند که معرف عضویت آنان در گروه و ارزشی است که بر آن اساس قضاوت و رفتار می‌کنند (محمودی و همکاران، ۱۳۹۵).

وصایای شهدا در بین سایر اسناد فرهنگی ایثارگران، از جایگاه خاصی برخوردار است، به گونه‌ای که امام خمینی علیه السلام می‌فرماید: «پنجاه سال عبادت کردید و خدا قبول کند، یک روز هم یکی از وصیت‌نامه‌ها را بگیرید و مطالعه کنید و تفکر کنید» (موسوی خمینی، ۱۳۶۸، ج ۱۵، ص ۳۲).

در این میان کم نیستند کسانی که در بوته امتحان کردستان خوش درخشیدند و در میان برگ‌های تاریخ خونریز آن سال‌ها جاودانه شدند. نمونه‌هایی از انسان‌های وارسته به حق پیوسته آن دوره، می‌توان به محمود کاوه، مصطفی چمران، محمد بروجردی، احمد متوسلیان، محمدابراهیم همت، حسن آبشناسان، ناصر کاظمی، صیاد شیرازی و... اشاره کرد، به علاوه همه مردان و زنان آن دیار، پامردی و پیراستگی و پویایی آنان در حفظ ناموس وطن، مثال زنی است. از تعداد ۵۰۶۱ شهید استان کردستان، کم نیستند کسانی که مجال نوشتن وصیت‌نامه نیافتند. به همین دلیل، برای حفظ دست‌نوشته‌های باقیمانده از شهدا، همتی عالی از خدا طلبیدیم و قلمی امانتدار تا در ثبت و ضبط آنچه به مثابه سند تاریخی برای آیندگان خواهد ماند، خللی نیفتد (ر.ک: خادمی خالدی، ۱۳۹۰).

وصیت‌نامه شهدا را باید توصیه‌نامه‌ها و نصیحت‌هایی دانست که مبتنی بر گفتمان غالبی است که در مقطع پس از انقلاب اسلامی ایران به وجود آمد و درون‌مایه وصایایی که از شهدا و رزمندگان به دست ما رسیده است، انعکاس همین گفتمان است. اهتمام و ارج نهادن به وصایای شهدا از آموزه‌ها و توصیه‌های دین مبین اسلام می‌باشد. به طوری که در قرآن کریم در آیه ۱۸۰ سوره مبارکه بقره، به صراحت بر آن سفارش شده است. همچنین، در حدیث پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر آن توصیه شده است. آن حضرت می‌فرماید: «سزوار نیست مرد مسلمانی شبی را سحر کند، مگر اینکه وصیتش زیر سرش باشد» (ر.ک: حرعاملی، ۱۴۱۶ق). لازم به یادآوری است که وصیت‌نامه شهدا غالباً به مواضع شهید در باب مسائل اعتقادی، سیاسی و اجتماعی اشاره دارد.

ویژگی مشترک وصیت‌نامه‌های شهدای هشت سال دفاع مقدس که به‌مثابه مرام‌نامه‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی به‌شمار می‌آیند، عبارتند از:

- ذکر خدا و مرگ آگاهی؛

- آثار ذکر و حضور و توجه به خداوند متعال (اعراف: ۲۰۱)؛

- دعا و نیایش؛

- توجه به مسائل اخلاقی و ارزشی مانند تهذیب نفس، امر به معروف و نهی از منکر، دل‌نستن به دنیا و ...؛

- شهادت‌طلبی (کاموس، ۱۳۸۴).

موضوعات مطرح در وصایای شهدا

نماز و عبادت الهی، توصیه به انجام فرایض دینی، نکوهش دنیاگرایی، اخلاص و تقوا، توبه، آزادی، حفظ حجاب اسلامی، توصیه به تحصیل علم و دانش و دفاع از سنگرهای فضیلت، دعوت بازماندگان به صبر و تداوم راه شهدا، طلب حلالیت از خانواده، توصیه به همسر و فرزندان، سوءاستفاده نکردن از نام شهید، اطاعت از امر امام، تأکید بر تداوم راه سیدالشهدا و شهدا و پیشتیبانی از جبهه‌ها، توصیه به دفاع از اسلام و قرآن و پشتیبانی از ولایت فقیه، دفاع از انقلاب و ارزش‌های آن.

از این رو، بی‌شک مفاهیم و کلیدواژه‌های تولید شده از وصایا و زندگی‌نامه شهدا، در دانشگاه‌ها راهنمای عمل در نوع و نحوه مدیریت دانشگاه‌هاست. بر اساس خطمشی نظام مقدس اسلامی می‌توان گفت: یکی از راه‌هایی که می‌توان از فضای دانشگاه‌ها، به‌عنوان یک فرصت استفاده کرد و از دانشگاه می‌توان به‌عنوان یک مکان مقدس انسان‌ساز استفاده کرد. وصایای شهدا است که در راستای ارتقا و توانمندسازی دانشجویان در زمینه‌های مختلف استفاده می‌شود. بنابراین، عمق اندیشه این وصایا در مسئله دانشگاه‌ها باید فصل‌الخطاب استادان و مدیران باشد. مقام معظم رهبری سال‌هاست که دغدغه فرهنگی، آموزشی را مطالبه کرده‌اند. ایشان زمانی که مباحث سیاسی اقتصادی مطرح است، می‌فرمایند: «من به اندازه مسائل فرهنگی نگران نیستم. من به خاطر نگرانی‌های فرهنگی شب‌ها خواب به چشم نمی‌آید، بلند می‌شوم و نگران هستم» (الوندی و سلیمانی، ۱۳۹۵). پس می‌توان گفت: مسائل فرهنگی و آموزشی تا حدودی همسو و در کنار هم موجب ارتقا جامعه می‌شوند و نیز توانمندسازی و ارتقای دانشجویان در زمینه‌های گوناگون، موجب مطلوبیت و خیر و مصلحت جامعه می‌شود؛ اینها جملگی از دغدغه‌های مقام معظم رهبری می‌باشد.

برخوردار بودن از هوش معنوی و عزت نفس، افراد را قادر می‌سازد تا علاوه بر مقابله بهتر در موقعیت‌های استرس‌زا، کمتر دچار تنش شده، در برابر مشکلات از توان بالایی برخوردار باشند. به دیدگاه روشنی در مورد خود برسند و کمتر تحت تأثیر وقایع روزانه قرار بگیرند. همچنین امیدوارانه و خوش‌بینانه به مسائل بنگرند. از این رو، سرمایه‌گذاری در مورد دانشجویان به‌عنوان منابع انسانی و در راستای تحقق توسعه اجتماعی و اقتصادی از طریق غنی‌سازی ظرفیت‌های روانی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

هوش معنوی

یک جنبه از هوش، «هوش معنوی» است که کاملاً منحصر به فرد و انسانی است. در تمایز بین معنویت و هوش معنوی باید گفت: معنویت بیشتر یک مفهوم تجربه‌ای است؛ اما هوش معنوی از سه بخش جدایی‌ناپذیر: حسی، عقلی و تأملی تشکیل شده است. همچنین، معنویت به جست‌وجو، تجربه، تقدس و روحانیت، جست‌وجوی معنی نهایی، هوشیاری بالاتر و بعد ماورایی وجود می‌پردازد. درحالی‌که هوش معنوی برای پیش‌بینی عملکرد و سازگاری به توانایی‌های به‌دست‌آمده از این موضوعات اشاره دارد (کشاورزی و یوسفی، ۱۳۹۱). زوهار و مارشال (۲۰۰۰)، هوش معنوی را با ترکیب مفاهیم روان‌شناختی، فلسفی و مذهبی در سال ۲۰۰۰ ارائه دادند. از نظر آنان هوش

معنوی، هوشی است که می‌تواند موقعیت و فعالیت ما را گسترده‌تر و غنی‌تر سازد. یعنی هوشی که تعیین می‌کند یک فعالیت یا یک مسیر زندگی، بیش از فعالیت یا مسیر دیگر معنادار است. هوش معنوی از ترکیب توانایی‌ها و علایق معنوی، خصیصه‌های شخصیتی، توانایی‌های شناختی خاص و فرایندهای عصب‌شناختی به دست می‌آید (ناسل، ۲۰۰۴). مهم‌ترین کاربردهای هوش معنوی عبارتند از: ۱. ایجاد آرامش خاطر، به‌گونه‌ای که اثربخشی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ ۲. ایجاد تفاهم بین افراد؛ ۳. مدیریت تغییرات و از میان برداشتن موانع سر راه. آگاهی از خود، شایستگی کلیدی هوش معنوی است. رشد هوش معنوی، به‌معنای آگاهی عمیق‌تر از خود به‌عنوان موجودی غیرمادی است. در واقع، منبعی از استعدادها و غیرعینی است که تاکنون کشف نشده است. هنگامی که هوشیاری فرد افزایش یابد و مورد استفاده قرار می‌گیرد، درک او موجب احساس امنیت می‌شود. بدین ترتیب، عملکرد او در محیط کار بهبود می‌یابد (حداددینا و جوکار، ۱۳۹۵).

عزت نفس

عزت نفس، عبارت است از: میزان ارزشی که اطلاعات درون خودپنداره برای فرد دارد و از اعتقادات فرد در مورد تمام صفات و ویژگی‌هایی که در او هست، سرچشمه می‌گیرد. خودپنداره، برای متخصصان بهداشت روانی نیز اهمیت خاصی دارد؛ زیرا پندار فرد از شخصیت خود تا حد زیادی تصور او را راجع به محیطش تعیین می‌کند. این دو عامل نوع رفتارهای او را طرح‌ریزی می‌کند (تمنایی‌فر و همکاران، ۱۳۸۹). عزت نفس، رضایت فرد از خود و احساس ارزشمندی اوست (بندورا و آدامز، ۲۰۰۲). به عبارت دیگر، منظور از «عزت نفس» این است که افراد درباره خود چگونه فکر می‌کنند؟ چقدر خود را دوست دارند، و از عملکردشان راضی هستند، به‌ویژه احساس آنان از نظر اجتماعی و تحصیلی و خانوادگی چگونه است؟ میزان هماهنگی و نزدیکی خود ایدئال و خود واقعی آنان چقدر است (حسینی و همکاران، ۲۰۰۷). احساسات و عقاید درباره توانایی‌ها، شایستگی‌ها و ویژگی‌های خود، عزت نفس را تعیین می‌کنند. به عقیده لاپورت و سویگنی، عزت نفس خوب داشتن یعنی از توانایی‌ها و ضعف‌های خود آگاهی داشتن و خود را با آنچه شخصی‌تر و با ارزش‌تر است، پذیرفتن. منظور این است که مسئولیت‌های خود را بر عهده گرفتن، خود را تأیید کردن، به نیازهای خود پاسخ دادن، هدف‌هایی داشتن، و برای نیل به آنها، راه‌هایی برگزیدن. عزت نفس خوب، یکپارچگی شخصی و توجه به دیگران را به همراه می‌آورد (ر.ک: وندرزنن، ۱۳۸۷).

پیشینه

دانشگاه‌ها تنها باید مسئولیت آموزش و تربیت رسمی دانشجویان را بپذیرند، بلکه باید در راستای رسالت خود در زمینه ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و همچنین، برای رشد و تعالی و کمال نیز کوشا باشند. یادگیرندگان را نباید فقط برای کسب نمرات خوب در محیط‌های آموزشی ترغیب کرد، بلکه باید برای یادگیری فرهنگ ایثار و شهادت و از خودگذشتگی، اخلاص و رسیدن به زندگی خوب سرشار از معنویات نیز آنان را یاری می‌رساند.

به نظر می‌رسد، وصیت‌نامه شهدا دارای لایه‌های درونی و پنهانی است که باید بر اساس یک روش و برنامه علمی مطالعه و بررسی شود. به همین دلیل، موضوع این پژوهش، وصیت‌نامه شهدا و تأثیر آن بر هوش معنوی و عزت نفس می‌باشد تا در صورت به دست آمدن نتایج مورد نظر، بتوان در زمینه ترویج فرهنگ ایثار و شهادت گام مثبت و مؤثری برداشت و بتوان این فرهنگ را به شکل هوشمندانه‌ای در جامعه نهادینه کرد و زمینه لازم را فراهم کرد تا در کنار ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، زمینه رشد و تعالی رفتارها و مؤلفه‌های اکتسابی از جمله هوش معنوی، عزت نفس و سلامت روان و... از طریق وصایای شهدا در جامعه نهادینه شود.

در نتیجه هدف این پژوهش، تأثیر زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان می‌باشد و این پژوهش برای پاسخگویی به این سؤال به اجرا درآمد که آیا زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان مؤثر می‌باشد؟ بنا بر آنچه بیان شد، این پژوهش درصدد است طی فرایندی علمی روی دو گروه گواه و آزمون، با استفاده از زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان را مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

روش‌شناسی

روش تحقیق، نیمه‌آزمایشی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق، شامل کلیه دانشجویان دختر و پسر دانشگاه پیام‌نور واحد قروه می‌باشد. در این پژوهش، حجم نمونه ۳۰ نفر از دانشجویان، با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. آنان به طور تصادفی به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند. گروه آزمایش، شامل ۱۵ نفر از دانشجویانی بودند که ۹ جلسه یک ساعته در کلاس‌های مربوط به قرائت وصایای شهدا، بر اساس کتاب *وصیت‌نامه کامل شهید* به تصحیح و تنظیم نسرتین خادمی خالیدی، شرکت کرده‌اند. اما گروه کنترل در این کلاس‌ها شرکت نداشتند. لازم به یادآوری است در هر جلسه وصیت دو شهید گرانقدر قرائت می‌گردید. برای جمع‌آوری اطلاعات، از پرسش‌نامه هوش معنوی کینگ، و عزت نفس کوپر اسمیت استفاده شد. برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی و آمار استنباطی (آزمون تحلیل کواریانس چندمتغیره)، با استفاده از نرم‌افزار SPSS_20 استفاده شد.

ابزار پژوهش

پرسش‌نامه هوش معنوی کینگ: یک مقیاس خودسنجی است که فرم اصلی آن، شامل ۸۳ ماده می‌باشد. در این پژوهش، از فرم کوتاه ۲۴ ماده‌ای آن استفاده شد. این مقیاس، شامل چهار بُعد با عنوان‌های گسترش آگاهی، تفکر وجودی انتقادی، آگاهی متعالی و معناسازی شخصی می‌باشد که به هر ماده در یک مقیاس درجه‌ای از کاملاً موافقم (۵) تا کاملاً مخالفم (۱) نمره داده می‌شود. نمره کلی مقیاس از مجموع نمره‌های به‌دست‌آمده از ماده‌ها حاصل می‌شود. روایی و اعتبار این مقیاس، توسط توسط حسین چاری و ذاکری (۱۳۸۹) و کشاورزی و یوسفی (۱۳۹۱) مطلوب گزارش شده است.

پرسشنامه عزت نفس کوپر اسمیت: شامل ۵۸ ماده است که به صورت بلی، خیر به آنها پاسخ داده می شود. مواد هر یک از زیرمقیاس ها عبارتند از: مقیاس عمومی ۲۶ ماده، مقیاس اجتماعی ۸ ماده، مقیاس خانوادگی ۸ ماده، مقیاس تحصیلی - شغلی ۸ ماده، و مقیاس دروغ ۸ ماده، نمرات زیرمقیاس ها و همچنین نمره های کلی، امکان مشخص کردن زمینه ای را که در آن افراد واجد تصویر مثبتی از خود هستند، فراهم می سازد (استادیان و همکاران، ۱۳۸۸). کوپر اسمیت و همکاران (۱۹۹۰)، ضرایب بازآزمایی این پرسش نامه را در دو نوبت، پس از پنج هفته ۰/۸۸ و پس از ۳ سال ۰/۷۰ گزارش کرده اند (حسنوند و خالدیان، ۲۰۱۲).

محتوای جلسات مربوط به وصایای شهدا

- جلسه اول: آماده سازی و تعیین اهداف، آشنایی با افراد گروه، اجرای پیش آزمون.
- جلسه دوم: قرائت وصیت نامه شهید تقی آقاسینی و شهید مجید آیینی.
- جلسه سوم: قرائت وصیت نامه شهید رحیم احمدی و سیدسعید احمدی.
- جلسه چهارم: قرائت وصیت نامه شهید صفر احمدی و شهید فائق احمدی.
- جلسه پنجم: قرائت وصیت نامه شهید محمدصادق احمدی و شهید علی احمد اقبالی شفیق.
- جلسه ششم: قرائت وصیت نامه شهید دهنه جانی و شهید درخشش دهقانی.
- جلسه هفتم: قرائت وصیت نامه شهید علی حسین صادقی و شهید غریب صادقی.
- جلسه هشتم: قرائت وصیت نامه شهید علی صفدر صدری و شهید شمس الله عبدالملکی.
- جلسه نهم: برنامه اختتامیه، اجرای پس آزمون.

نتایج

هدف این پژوهش، تأثیر زندگی نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان است که اطلاعات توصیفی و استنباطی مربوط به هر یک از متغیرها در زیر ارائه شده است.

جدول ۱. اطلاعات توصیفی نمرات هوش معنوی و عزت نفس در پیش آزمون و پس آزمون در گروه آزمایش و کنترل

گروه	مرحله	آزمایش		کنترل	
		پیش آزمون	پس آزمون	پیش آزمون	پس آزمون
هوش معنوی	میانگین	۵۶/۴	۶۲/۴۶	۵۵/۸۷	۵۵/۶۷
	انحراف معیار	۳/۴۲	۳/۴۹	۳/۹۹	۳/۸۳
عزت نفس	میانگین	۲۱/۱۳	۲۵/۴	۲۲/۶	۲۲/۳۶
	انحراف معیار	۱/۸۹	۲/۳۸	۲/۳۹	۲/۱۲

جدول ۲. نتایج گزارش آزمون فرض همگنی شیبها

متغیرها	مجموع مجذورات	df	میانگین مجذورات	F	Sig
گروه	۰/۷۵۵	۱	۰/۷۵۵	۰/۸۷۴	۰/۳۵۸
پیش آزمون	۳۴۵/۳۱	۱	۳۴۵/۳۱	۳۹۹/۶	۰/۰۰۱
گروه* پیش آزمون	۰/۰۴۷	۱	۰/۰۴۷	۰/۰۵۵	۰/۸۱۷
خطا	۲۲/۴۷	۲۶	۰/۸۶۴		

همگنی شیبها با مقدار $F(1,26)=0/055$ برای هوش معنوی معنادار نشده است. از این رو، مفروضه همگنی شیبهای رگرسیون برای متغیر هوش معنوی محقق شده است. با توجه به یافته‌های فوق، برای بررسی فرضیه مورد نظر، از تحلیل کوواریانس استفاده شد که نتایج آن در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳. نتایج آزمون تحلیل در هوش معنوی

Sig	F	میانگین مجزورات	df	مجموع مجزورات	منبع تغییرات	متغیرها
0/001	422/77	352/55	1	352/55	پیش‌آزمون	هوش معنوی
0/001	354/02	295/22	1	295/22	گروه	
		0/834	27	22/51	خطا	

جدول ۳، نشان می‌دهد که مقدار $(F=354/02)$ و سطح معناداری $(0/001)$ در متغیر گروه، بیانگر تفاوت بین دو گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون می‌باشد. بنابراین، نتایج به‌دست‌آمده حاکی از تأثیر زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس شرکت‌کنندگان می‌باشد. به عبارت دیگر، زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان توانسته است هوش معنوی و عزت نفس را در شرکت‌کنندگان گروه آزمایش افزایش دهد.

جدول ۴. نتایج گزارش آزمون فرض همگنی شیبها

Sig	F	میانگین مجزورات	df	مجموع مجزورات	متغیرها
0/88	0/23	0/33	1	0/33	گروه
0/001	75/05	104/315	1	104/315	پیش‌آزمون
0/425	0/657	0/913	1	0/913	گروه * پیش‌آزمون
		1/4	26	36/14	خطا

همگنی شیبها با مقدار $F(1,26)=0/657$ برای عزت نفس معنادار نشده است. از این رو، مفروضه همگنی شیبهای رگرسیون برای متغیر عزت نفس محقق شده است. با توجه به یافته‌های فوق، برای بررسی فرضیه مورد نظر، از تحلیل کوواریانس استفاده شد که نتایج آن در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. نتایج آزمون تحلیل در عزت نفس

Sig	F	میانگین مجزورات	df	مجموع مجزورات	منبع تغییرات	متغیرها
0/001	76/87	105/49	1	105/49	پیش‌آزمون	عزت نفس
0/001	96/57	132/514	1	132/514	گروه	
		1/372	27	37/052	خطا	

جدول ۵ نشان می‌دهد که مقدار $(F=96/57)$ و سطح معناداری $(0/001)$ در متغیر گروه، بیانگر تفاوت بین دو گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون می‌باشد. بنابراین، نتایج به‌دست‌آمده حاکی از تأثیر زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس شرکت‌کنندگان می‌باشد. به عبارت دیگر، زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان توانسته است عزت نفس را در شرکت‌کنندگان گروه آزمایش ارتقا بخشد.

هدف از این پژوهش، تأثیر زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان می‌باشد که با توجه به یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت: زندگی‌نامه و وصایای شهدای استان کردستان بر ارتقاء هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان مؤثر می‌باشد.

تاریخ کهن این مرز و بوم، سرشار از فداکاری و رشادت دلیرمردان و زنانی است که در نبرد با سیاهی و ظلمت، نور و روشنایی حق را بر ایمان به ارمغان گذاشته‌اند. هر گامی که در راه پاسداشت زندگی، نام و خاطره این زورق‌نشینان کوی صفا و روشنی برداشته شود، گنجینه‌ای گران‌بها را به آنان که در دوره کنونی می‌زیند و آنها که در پی خواهند آمد، هدیه می‌کند تا جرعه‌ای از آن همه معرفت و حمیت را بنوشند و بر خود بیاند که چنین تاریخی دارند. سال‌ها گذشت، تا روزگاری آمد که نبرد میان نور و سیاهی و حق و باطل در برابر دیدگان مام در گرفت و به چشم خود دیدیم اسطوره‌هایی را که در وصف‌شان، بیت‌ها سروده و برگ‌ها نگاشته شد. آنان در قامت انسان‌هایی دلیر رشید و فداکار، برای صیافت از آرمان‌ها و ارزش‌های الهی و انسانی از بالاترین هدیه حضرت پروردگار به خود که همانا جان مبارک شان بود، گذشتند و به نابودی سیاهی و ظلمت کمر همت بر بستند. بر آستان شهادت بوسه زدند و مفتخر به نام «شهید» شدند، رفتند و روشنایی آب را بر جانمان نشانده‌اند. از این رو، معرفی شهدا و بیان زندگی‌نامه و وصایای آنان به‌عنوان الگوهای راستین برای جوانان، و اختصاص بخشی از محتوای متون درسی به این موارد و غیره، آنان را در معرض نسل جوان قرار داده و با ایجاد یک محیط مناسب برای تماس و معاشرت متقابل، می‌توان شاهد شکل‌گیری زنجیره‌ای همگون از گروه‌های مرجع تأثیرگذار و تأثیرپذیر، در تعامل با یکدیگر در تعمیق پیوندهای عمیق بین امت و الگوهای راستین و از آن طریق، شاهد گسترش فرهنگ اصیل ایثار و شهادت باشیم.

همچنین، شیرین دیدن مرگ و نترسیدن از آن و افتخار به مردن در اندیشه و وصیت‌نامه شهدا کاملاً مشهود است. در گروه شهیدان، تأسی به الگوهای دینی و گام نهادن در راه آنان، و حتی لذت دفاع از خاک و مهین حس می‌شود. شهیدان، با نشان دادن اسطوره‌ها و الگوهای واقعی دینی که همگان با آن آشنایی دارند و از کودکی با آنها انس گرفته‌اند، سعی دارند برای دیگران الگوهای صبر و استقامت را بازگو کنند. مفاهیمی مانند صبر حضرت زینب علیها السلام و صبری که خانواده و وابستگان امام حسین علیه السلام در واقعه کربلا نشان دادند، همگی می‌تواند موجب ارتقا هوش معنوی و عزت نفس در دانشجویان گردد.

حیات پر نشاط، بالندگی، حماسه‌سازی، سیادت، عزت، امید و تعهد در همه حوزه‌ها، از جمله آثار فرهنگ شهادت‌طلبی بوده و در پرتو فرهنگ ایثار و شهادت به دست می‌آید. همچنین خمودی، بی‌تحرکی، ذلت و سقوط در اثر فقدان فرهنگ ایثار و شهادت پدید می‌آید. پس از تبیین آثار فرهنگ شهادت‌طلبی، به طور خلاصه می‌توان انگیزه‌های شهادت‌طلبی را این‌گونه برشمرد:

۱. پالایش روح و آمرزش گناهان با نظر به وجود الله و پیوستن به لقا و تقرب الی الله؛ ۲. امر به معروف و نهی از منکر و احیاء و اشاعه سنت‌های الهی و قبول در امتحان الهی و ذلت‌ناپذیری و ایثار در راه ارزش‌های متعالی؛ ۳. الگوسازی برای جامعه از طریق حماسه‌آفرینی و تحریک احساسات برای ترویج حق‌طلبی و انجام مسئولیت اجتماعی و حساسیت در مقابل سرنوشت جامعه؛ ۴. تزریق خون تازه به بیکر اجتماع و تقویت روحیه انقلابی در آحاد مردم؛ ۵. انتخاب بهترین و هنرمندترین و زیباترین نوع مردن؛ ۶. حضور در صحنه جهاد فی سبیل الله که بستر شهادت‌طلبی و ادای تکلیف است؛ ۷. سیر و سلوک معنوی و طی طریق در آخرین و والاترین مراحل عرفانی و فنای فی‌الله و اثبات عشق حقیقی به معشوق.

نتیجه گیری

از آنچه گذشت نتایج زیر به دست می آید:

۱. فرهنگ سازی و ارتقاء سطح آگاهی ها و باورهای دینی مردم در طول سال، باید از طریق سازمان های مسئول و متولی امور دینی، مذهبی و فرهنگی، خانواده ها و نهادهای آموزشی صورت گیرد؛ چرا که اطلاع و آگاهی مردم از هر چیزی، زمینه ساز کشف به سمت آن می باشد. روشن است وقتی در مورد پدیده ای آگاهی نداشته باشیم، نسبت به آن انگیزه و گرایشی نخواهیم داشت. این آگاهی بخشی هم برای تقویت رفتار مشارکتی مردم و هم برای اطلاع از حقوق فردی و اجتماعی نسبت به آن و هم آشنایی با تهدیدات دشمنان در آن حوزه قطعاً کارساز و مؤثر است.
۲. ایجاد ارتباط و تعامل متقابل از سوی سازمان بنیاد شهید و امور ایثارگران با جوانان، به ویژه دانشجویان و دانش آموزان و نیز برگزاری نشست های مشترک و تخصصی دوره ای و حمایت از طریق پژوهش های علمی و عملیاتی آنان و نیز ایجاد تعامل سازنده با سایر نهادهای آموزشی و پژوهشی و استفاده از ایده های متخصصان و صاحب نظران حوزه دین، می تواند زمینه ساز ترویج فرهنگ ایثار و شهادت باشد. این فرهنگ و حتی بیان وصایا و زندگی نامه شهدا، می تواند زمینه ساز زندگی مطلوب، و روحیه مثبت در افراد و افزایش کیفیت زندگی و معنویات در زندگی و موجب رستگاری افراد جامعه گردد.
۳. بیان وصایای شهدا از لحاظ فرهنگی و آموزشی نیز بسیار مهم است. هدف از آن، یادآوری و انتقال ارزش ها از نسلی به نسل دیگر می باشد و نسل جدید پی خواهند برد که آسایش و امنیت امروز آنان مرهون ایثارگری ها، فداکاری ها و شهادت ها است. ایثار و شهادتی که در قرآن و زبان اهل بیت علیهم السلام آمده مبتنی بر گزینش مرگ متکی بر شناخت و آگاهی و اختیار در مبارزه علیه موانع تکامل بشری است که شهید و ایثارگر، با آگاهی آن را انتخاب می کند و روحیات یک ملت را تضمین می نماید؛ زیرا شهادت مکتب سازنده ای است که شگرف ترین اثرات بر آن مرتبت است. در این صورت، ملت ما با ارزش گذاری بر حرکت شهدا و مقابله با فرصت طلبان، اجازه کوچک ترین استفاده ابزاری از آنان را برای مقاصد سیاسی و اقتصادی خود نخواهد داد و حرکت در راستای توسعه فرهنگ ایثار و شهادت یکی از نشانه های بارز آن است.
۴. همچنین، برخی از شاخص ترین عواملی که موجب تضعیف و کم رنگ شدن فرهنگ ایثار و شهادت در حوزه نظام آموزش عالی می شوند، عبارتند از: نقص در کتاب های درسی، محیط آموزشی، و بی توجهی برخی مسئولان نظام آموزشی به این فرهنگ. امید است با توجه به دستاوردها و نتایج این پژوهش، بتوان طرحی پیشنهاد کرد که با شناسایی عوامل تأثیرگذار در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و روحیه شهادت طلبی و از خودگذشتگی و حتی هوش معنوی و عزت نفس بتوان اعمال و رفتار افراد جامعه را به شکل هوشمندانه ای نظم و ترتیب و شکل داد و بستری فراهم کرد تا دانشجویان را به سوی یک زندگی سالم تر و رشد یافته هدایت کند.

از محدودیت های این پژوهش، عدم وجود پژوهش مشابه در زمینه تأثیر زندگی نامه و وصایای شهدا و جدید بودن موضوع بود که با جست و جو در پایگاه های علمی - پژوهشی و سایت های مختلف اینترنتی و جست و جو در مجلات

معتبر داخلی و خارجی هیچ پژوهشی با موضوع تأثیر زندگی نامه و وصایای شهدا چه در داخل و چه در خارج انجام نگرفته بود. همین امر موجب شده که پیشینه کافی وجود نداشته باشد. این پژوهش، از اولین پژوهش‌ها در این زمینه می‌باشد. از محدودیت‌های دیگر پژوهش، اجرای جلسات بود که در برخی موارد، پژوهشگر از بیان عمیق احساسات در زمان قرائت وصیت‌نامه، به دلیل غالب شدن احساسات ناتوان بود و تا حدودی از بار ثقیل بودن آنها کاسته می‌شد.

منابع

- استادیان، مریم و همکاران، ۱۳۸۸، «اثر بخشی مشاوره گروهی به شیوه عقلانی - عاطفی - رفتاری الیس، بر اضطراب امتحان و عزت نفس دانش آموزان دختر پایه سوم مقطع راهنمایی شهر بهبهان»، *مطالعات آموزش و یادگیری دانشگاه شیراز*، ۱ (۲)، ص ۱۸-۱.
- تمنایی فر، محمدرضا و همکاران، ۱۳۸۹، «رابطه هوش هیجانی، خودپنداره و عزت نفس با پیشرفت تحصیلی»، *پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، ش ۵۶، ص ۹۹-۱۱۴.
- جمعی از مؤلفان، ۱۳۹۲، *فرهنگ اعلام شهدای استان کردستان*، تهران، تنظیم دفتر پژوهش های فرهنگی بنیاد شهید.
- حدادنیا، سیروس و ناصر جوکار، ۱۳۹۵، «رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی با رفتار شهروندی سازمانی دبیران»، *رهیافتی نو در مدیریت آموزش*، ش ۲۶، ص ۱۵۷-۱۷۹.
- حراعلی، محمدبن حسن، ۱۴۱۶ق، *وسائل التبیحه*، قم، مؤسسه آل البيت علیه السلام.
- حسین چاری، مسعود و حمیدرضا ذاکری، ۱۳۸۹، «تأثیر زمینه های تحصیلی دانشگاهی، علوم دینی و هنری بر هوش معنوی، کوششی در راستای روان سازی و پایایی سنجی مقیاس هوش معنوی»، *مجله اندازه گیری تربیتی*، ش ۱، ص ۷۳-۹۳.
- خادمی خالدی، حسینی، (تنظیم و تصحیح، ۱۳۹۰)، *وصیت نامه کامل شهدای استان کردستان*، تهران، واحد انتشار آثار و اسناد شهدا و ایثارگران.
- کشاورزی، سمیه و فریده یوسفی، ۱۳۹۱، «رابطه بین هوش عاطفی، هوش معنوی و تاب آوری»، *روان شناسی*، ش ۳، ص ۲۹۹-۳۱۸.
- محمودی، مهدی و همکاران، ۱۳۹۵، «ترسیم نقشه موضوعی اسناد جنگ تحمیلی: مطالعه موردی وصیت نامه فرماندهان پاسدار شهید استان کرمان»، *گنجینه اسناد*، ش ۱۰۴، ص ۸۲-۹۳.
- موسوی خمینی، سیدروح الله، ۱۳۶۸، *صحیفه نور*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- وندرزلن، جیمز، ۱۳۸۷، *روان شناسی رشد*، ترجمه حمزه گنجی، تهران، ساوالان.
- الوندی، محمد و ندا سلیمانی، ۱۳۹۵، «تحلیل ارزشیابی بیانات رهبر معظم انقلاب در مورد فضای مجازی پس از تشکیل شورای عالی فضای مجازی»، *مطالعات رسانه ای*، ش ۳۲ و ۳۳، ص ۴۱-۵۷.
- Bandura, A, & Adams, N. E, 2002, Analysis of self – efficacy theory in behavior change, *Cognitive theory ther & Res*, 23(1), 287–310.
- Hasanvand, B, & Khaledian, M, 2012, The Relationship of Emotional Intelligence with Self-esteem and Academic Progress, *Int J Psychol Behav Sci*, 2(6), p. 231-236.
- Hosseini, M. A, et al, 2007, “The Correlation between Self – esteem and Academic Achievement in Rehabilitation Students in Tehran University of Social Welfare and Rehabilitation”, *The Iranian Journal of Education In Medicine*, 7(1), 137-142.
- Nasel, D. D, 2004, *Spiritual orientation in relation to spiritual intelligence: A new consideration of traditional Christianity and New Age/individualistic spirituality*, Doctoral Dissertation, University of South Australia: Australia.
- Zohar, D, & Marshall, I, 2000, *Connecting with our spiritual intelligence*, New York, Bloomsbury. Retrieved from: medind.nic.in/jak/t06/t1/ jakt06i1p 227.pdf.